DIN NOU ÎN LEGĂTURĂ CU PRONUMELE *ADINS* DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHE[1]

DANA MIHAELA ZAMFIR
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, Bucureşti
OANA UŢĂ BĂRBULESCU
Universitatea din Bucureşti/University of Oxford

1. Dintre diferitele construcţii cu valoare reciprocă atestate în limba română veche (Vasilescu 2016: 216-222), reluăm, în cele ce urmează, una foarte specifică, constând dintr-un element invariabil (şi, prin aceasta, problematic din mai multe unghiuri de vedere), *adins*, urmat de o formă pronominală de plural (cel mai adesea întărită de encliticul *-şi*). Tiparele de actualizare pentru construcţiile cu *adins* sunt:

a) intrinsec reciproce

a.1) având verbe care poartă matricial, în configuraţia lor, trăsătura [+reciproc], fiind obligatoriu biactanţiale, în care cei doi actanţi se pot afla în aceeaşi poziţie şi în care cliticul reflexiv este obligatoriu:

(1) *La moartea lui puse domnъ pre partea Răsâritului al doile fiĭu Costandïe, ĭară pre Consta şi Costantin, lorъ le deade Apusul şi Galïa; ce se stinserâ curăndъ, ō, amarъ, că se sfădirâ* ***adinsъ eişi*** (Moxa 317: 25-28 (48[v]))

(2) *Atunci ѧtrebâ pre cărtulari, ce vă priciţ' **adin'sʼ voiş*** (**адиньсѣ вои҃ш, ш** scris deasupra lui **и**) (NTB 52[v]:19 (Mt. IX, 16))

a.2) având verbe fără cliticul reflexiv:

(3) *Adecâ amu de acmū* ***ѕ**uşine voaō ĭaste, că cramole aveţi* ***adinsъ voişi*** (*Cod. Br.* 393:2j-394:1 (traduce sl. **съсобоє**))

[1] Reluăm în acest articol problema pe care am prezentat-o, într-un cadru mai larg, la Conferinţa pe care am ţinut-o la Academia Română în data de 30 iunie 2016 şi pe care am tratat-o apoi, într-unul din aspectele de detaliu care constituie o trăsătură specifică limbii române vechi, în articolul *Lat.* ***ad ipsum*** *şi urmaşii lui în romanitate. Cu privire specială asupra v. dr.* ***adins*** *din structurile pronominale*, inclus în volumul omagial dedicat lui Alexandru Mareş (sub tipar). Intenţia noastră este aceea de a completa prezentările la care ne-am referit, aducând în discuţie câteva atestări ale lui *adins* pronominal pe care nu le-am cuprins în contribuţiile respective şi, pe de altă parte, de a valorifica materialul de care dispunem într-o lumină uşor diferită, care să aducă un plus de claritate în ceea ce priveşte poziţia lui *adins* în sistemul gramatical al limbii române vechi.

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

b) contextual reciproce

(4) *şi se scularâ cărtularïi partea de farisei, părându-se adinsъ ēişъ* (адинсъєишъ) *grăindъ* (C. *Ap.* 112:6-8 (FA XXIII, 9))

(5) *.ѧşivâ* ***adinsъ voişъ*** (адинсъвоишъ) *dragostea lu Dumnezeu feriţi* (*ibid.*, 214:8-9 (Iuda 21)).

În cele ce urmează, vom încerca să schiţăm configuraţia lui *adins*, punând în discuţie soluţiile propuse până acum, potrivit cărora acesta era integrat fie în clasa prepoziţiilor, fie în aceea a adverbelor. Demersul nostru pleacă de la ipoteza conform căreia mutaţiile care se produc în configuraţia formală, semantică, sintactică, pragmatică a lui *ipse* în trecerea de la latină la limbile romanice şi, ulterior, în interiorul acestora pot fi circumscrise fenomenului de poligramaticalizare (Craig 1991: 455–492, Diessel 1999: 115) şi celui de polimorfism (Radtke 2001: 161–176, Sornicola 2007: 529–538, Sornicola 2012: 347–362).

2. Atât în privinţa originii, cât şi în aceea a încadrării morfologice a lui *adins*, au existat soluţii diferite, ar căror punct comun îl constituie recunoaşterea sensului său reciproc de către toţi cei care au abordat problema lui (indiferent de alte oscilaţii în etimologie şi interpretare).

2.1. Ca un reflex al ignorării oricărei legături etimologice între *adins* şi lat. *ipse*, Densusianu l-a încadrat pe *adins*, în vol. al II-lea din *Histoire de la langue roumaine* (1938/1997: 609), în subcapitolul consacrat prepoziţiilor, considerându-l un rezultat al sudării prepoziţiilor *ad* + *de* + *in*. Densusianu a pus pe acelaşi plan forma curentă *adins* şi forma izolată *adin*, echivalându-le semantic sub traducerea „între" (ceea ce este convergent cu interpretarea – de altfel corectă – ca marcă a reciprocităţii), dar pierzând din vedere faptul că o formă extrem de izolată ca *adin* este, în modul cel mai probabil, cel mult o variantă fonetică absolut periferică, dacă nu chiar o eroare grafică.

O soluţie gramaticală de acelaşi tip cu aceea adoptată de Densusianu se întâlneşte la Alexandru Mareş, care, indexându-l pe *adins* la sfârşitul transcrierii *Liturghierului* lui Coresi (vezi la *Surse* CL), i-a ataşat indicaţia morfologică „prep." – ceea ce concordă cu tratarea lui în subcapitolul *Prepoziţia* (p. 89) din *Introducerea* la ediţia *Liturghierului*: „*adins* «întru» este întrebuinţat numai înaintea pronumelor *eluş, eluşi, eiş*".

2.2. Opţiunea etimologică a lui Densusianu[1] se loveşte atât de stabilitatea fonetică şi grafică (care nu poate fi interpretată altfel decât ca dovadă a unei sudări de dată latină, nicidecum a unei formaţii româneşti) a lui *adins* (адинсь, адинс8) în limba română veche, cât şi de faptul că *adins* are o distribuţie extrem de specifică, limitată strict la vecinătatea cu pronumele personale şi reflexive – ceea ce nu se întâmplă cu nicio prepoziţie din limba română.

[1] Curiozitatea soluţiei etimologice din *Histoire de la langue roumaine* este accentuată de contradicţia în care ea se află cu modul în care fusese tratat *adins* în dicţionarul cu peste 20 de ani mai timpuriu pe care Densusianu l-a redactat împreună cu I.-A. Candrea. În CDDE 869, *adins* nu are o intrare separată, ci este tratat sub *îns* (deşi nu ca descendent al unei formaţii de dată latină, ci ca rezultat din sintagme româneşti cu *dins*: „*adins* pe lângă pron. pers. «(moi)-même, (toi)-même», desvoltat din construcţiunea veche de dativ cu prep. *a*: *a dins lui*").

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

2.3. Raportarea corectă a lui *adins* la o sintagmă latină cu *ipse* se afla deja în articolul lui Hasdeu din *Etymologicum Magnum Romaniae* consacrat lui *adins*: *adins* < *ad ipsum* (1886/1972: 257), unde apariţia nazalei era explicată prin intermediul unei forme *ad i**m**psum* – adică un fenomen analog cu cel care s-a produs în evoluţia de la lat. *nu**pt**iae* la dr. *nu**n**tă*[1]. Soluţia *adins* < *ad ipse* a fost adoptată şi de Puşcariu (PEW 870; DA); Puşcariu a explicat, în articolul din DA, valoarea etimologică a lui *ad*, justificând reconstituirea sintagmei prepoziţionale ***ad** ipse* (*ipsum*): „*Adinsu elu* însemna deci «la (către, spre) el însu-şi» sau «lui însu-şi» sau «de el însu-şi», după cum prep. *a* exprima numai un raport al apropierii, gândite ca mişcare, sau era prepoziţiunea dativului sau a genitivului".

2.4. Recunoaşterea legăturii etimologice dintre *adins* şi lat. *ipse* rămâne în parte, în mod destul de curios, fără consecinţe în privinţa includerii în clasa pronumelor a rezultatului acestei sudări; Hasdeu, care distinsese două rezultate româneşti ale lui *ad ipsum* (cel adverbial şi cel din uzul pronominal specific dacoromânei vechi), le-a încadrat pe amândouă în clasa adverbelor[2]. Totuşi, tratarea lui *adins* ca adverb implică explicarea distribuţiei speciale a acestei particule adverbiale cu rol de precizare şi de intensificare, care nu poate să apară decât în grupul verbal şi în combinaţie cu formele pronominale tonice întărite de particula *-şi*. Or, dacă *adins* ar fi cu adevărat o particulă adverbială, ar fi de aşteptat să aibă aceeaşi distribuţie ca alte particule cu rol de precizare şi intensificare.

2.5. Cel care a identificat în *adins* un pronume este tot Puşcariu, al cărui articol consacrat lui *adins* în DA cuprinde observaţia: „În *adins* se cuprind prepoziţiunea *ad* şi pronumele *ipse*; el întruneşte deci, în acelaşi timp, o funcţiune prepoziţională şi *una pronominală*" (s.n.); valoarea pronominală a v.dr. *adins* fusese, de altfel, recunoscută de Puşcariu în dicţionarul său etimologic (PEW 870).

2.6. Statutul pronominal al lui *adins* este recunoscut – parţial – de Vasile Arvinte (1991: 19), care susţine – în mod inexplicabil – că „pronumele *adins* are şi valoare de prepoziţie, cu sensul 'între', şi exprimă reciprocitatea, când este urmat de un pronume personal". În acelaşi studiu, autorul corectează lecţiunea propusă pentru o ocurenţă din ms. 4389 (versiune muntenească a *Vechiului Testament*, datând din secolul al XVII-lea); iniţial, în ediţia *Facerii* din 1988/2004, apărea un grup transcris „a dânséiş", interpretat ca formă „unică" în româna veche (Arvinte 1988/2004: 74). Mai recent, N. A. Ursu a inventariat particularităţile lingvistice comune *Îndreptării legii* şi traducerilor atribuite lui Daniil Panoneanul, iar printre acestea se află şi uzul aşa-numitului „pronume de întărire şi de reciprocitate", alcătuit din *adins* urmat de o formă pronominală întărită de particula *-şi* (Ursu 2003: 98-99).

3. În ciuda semnificaţiei specifice pe care a avut-o în dacoromâna veche ca element proclitic al unor grupuri pronominale, exprimând solidar trei valori (întărire, reflexiv şi – în cele mai multe cazuri – reciproc), *adins* nu a constituit ceea ce s-ar putea numi o soluţie unică de redare în românește a acestui cumul de valori. Pasaje în care *adins* ar fi reprezentat o soluţie optimă de traducere apar, încă din secolul al XVI-lea, cu sensul „înşişi unii faţă de

[1] Cf. însă PEW 870, unde se discută posibilitatea reconstituirii unei forme romanice **insu* pe baza reflexelor din mai multe limbi: sard. de sud *i**n**soru* < *ipsorum*, v.sard. *ne**n**siun* < *ne ipse unus*, v.fr. *e**n**sement* < **ipsamente*.

[2] Hasdeu 1886/1972: 258: *adins* este în ambele tipuri de folosire un adverb [sic] „sinonim cu *între*".

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

alţii", redat prin alte tipuri de grupuri prepoziţionale (în care complementul prepoziţiei este un pronume întărit cu particula *-şi*). De exemplu, un pasaj în care grupul pronominal *adins eişi* ar fi fost în contextul său specific de ocurenţă, dar în care găsim altă soluţie, este:

(6) *grâirâ ūcenicïi* ***cătrâ eişi*** (CT 189[r]:5j); *gr҃ir҃ ucenicii* ***cătr҃ ei-şi*** (RM 204[r]); (In. IV, 33; lat. *Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?*).

Concurenţa cu diverse alte tipuri de structuri (al căror grad de specificitate este mult mai scăzut) explică de ce *adins* este, în ultimă instanţă, un *cuvânt rar* în cele mai vechi texte, din care dispare foarte devreme, într-o epocă în care multe trăsături specifice dacoromânei vechi erau încă extrem de viabile. Este de presupus, de asemenea, că, dincolo de sensul cel mai specific, „reciprocitate" – în virtutea căruia cei mai mulţi lingvişti (chiar şi cei care au recunoscut în el un urmaş al lui *ipse*) l-au echivalat cu prepoziţia *între* –, sensul care a prevalat în istoria folosirii lui *adins* în limba română (şi graţie căruia el a supravieţuit până astăzi în diverse tipuri de locuţiuni adverbiale însemnând, în esenţă, „chiar pentru aceasta, în mod special") a fost acela de întărire, cu alte cuvinte sensul său *etimologic*, de urmaş al lat. *ipse*.

4. Indiferent de felul în care este folosit în textele vechi româneşti – în sintagmele pronominale, specifice dacoromânei vechi, sau în diferitele tipuri de combinare cu prepoziţii, viabile în română –, *adins* are două trăsături specifice: este *dependent* şi *invariabil*.

4.1. La fel ca alte reflexe româneşti ale lui *ipse*, *adins* pronominal nu apare niciodată independent, ci este urmat, fără excepţie, de un pronume personal sau reflexiv[1] (după cum *adins* adverbial este strict dependent de vecinătatea unei prepoziţii sau a unui grup de prepoziţii).

4.2. Deşi, aşa cum vom arăta, *adins* din sintagmele pronominale este el însuşi un pronume, forma lui regulată în dacoromâna veche este una invariabilă, exprimarea categoriilor de persoană şi număr revenind pronumelor pe care le precedă[2].

Faptul că *adins* a fost totuşi un element pronominal, simţit ca atare de vorbitorii limbii române vechi, se reflectă în tendinţa de constituire a unor forme flexionare; în secolul al XVI-lea, în textul care se individualizează prin recurenţa fără analog a lui *adins* (este vorba de *Apostolul* lui Coresi), tendinţa de a asimila acest cuvânt flexiunii pronominale regulate generează formele:

(7) *Fūrâ amu ⸗ părâ ca să se aleagâ ēi* ***adinş҃ ei*** (ѧдинш҃еи, nespaţiat grafic) (C. *Ap*. 74:14-15 (FA XV, 39)) – în loc de *adins҃ ei*(*şi*)/*ei*(*ş҃*), forma corespunzătoare uzului celui mai regulat[1]

[1] Excepţiile de la obligativitatea sudării cu un pronume aton în dativ sunt – lăsând de o parte combinările cu prepoziţiile *întru* şi *dintru*, care exclud această sudare: *într-însă*/*într-însa* – izolate în dacoromâna veche.

[2] „Curiozitatea" pe care o constituie, în principiu, un pronume fără flexiune trebuie comparată cu situaţia alb. *vetë* – pronume de întărire invariabil, în cazul căruia flexiunea se exprimă prin pronumele personale în raport cu care funcţionează ca un intensificator: *ai vetë* „el însuşi", *ajo vetë* „ea însăşi", *ata vetë* „ei înşişi", *ato vetë* „ele însele".

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

(8) *ѧtru dragostea voastrâ că* [sic, **къ** în loc de **к8**] *spurcăčĭuni ūspătându-se fără teamere* ***adinşişь*** *păscândь* (C. *Ap*. 213:1-3 (Iuda 12)) – aceeaşi substituire, dar cu un rezultat diferit, în sensul contragerii cu *-ş*(*i*), care apare de obicei în encliză la pronumele precedat de *adins*.

5. Celelalte ocurenţe din *Apostolul* coresian aparţin tipului regulat cu *adins* invariabil:

(9) *şi se scularâ cărtularĭi partea de farisei, părându-se adinsь ēişь* (**адинсьеишь**) *grăindь* (C. *Ap*. 112:6-8 (FA XXIII, 9))

(10) *aceѧ sănть lucrândь* ***adinsь ēişь*** (**адинсь еишь**) *sufleteaşte, sūfletь neavăndь* (*ibid*., 214:4-5 (Iuda 19))

(11) *ѧşivâ* ***adinsь voişь*** (**адинсь воишь**) *dragostea lu Dumnezeu feriţi* (*ibid.*, 214:8-9 (Iuda 21));

(12) *bărbaţi la bărbaţi rūşine făcândь şi ѧtru plata ce nū se cădea prilăsti ei* ***adinsь eişь*** (**адинсьеишь**) *luѧndь* (*ibid.*, 223:8-10 (Rom. I, 27)).

Versiunile româneşti mai târzii ale *Faptelor Apostolilor* prezintă alte opţiuni de traducere în pasajele în care *Apostolul* diaconului Coresi are *adins*. De fapt, singura traducere din *Noul Testament* care mai conţine ocurenţe ale lui *adins* pronominal este *Noul Testament* de la Bălgrad, dar forma care ne interesează se găseşte în alte versete decât cele din *C. Ap.*:

(13) *Atunci ѧtrebâ pre cărtulari, ce vă priciţ'* ***adin'sˑ voiş̄*** (NTB 52^{v}:19 (Mt. IX, 16)).

5.1. În secolul al XVI-lea, celelalte versiuni româneşti ale *Vechiului* şi *Noului Testament* conţin relativ puţine construcţii reciproce având în componenţa lor pronominalul *adins*, acestea ocupând o poziţie periferică în raport cu alte strategii de marcare a reciprocităţii. *Adins* este înregistrat în structuri reciproce, cu sau fără SE (marcă polifuncţională în română), în care pot să apară verbe/construcţii reciproce inerente sau construcţii care sunt contextual reciproce, orientate mai ales spre subiect:

(14) *Adecâ amu de acmū* **ѕ***uşine voaō ĭaste, că cramole aveţi* ***adinsь voişi***! (*Cod. Br*. 393:2j-394:1)

(15) *ѧtregū măndriţi amū şi trezviţi-vă ѧtru* **ѕ***ugăčĭuri. Ainte de toţi* ***adinsu voi*** *ĭubosti pururea aibăndu* (CV 79^{v}:2j – 80^{r}:2) (**адинс8** 80^{r}:1)

(16) *însă unde văzură pre năpârcă spânzurând de mâna lui, ziseră* ***adins eiş*** (*Tâlcul Ev*. 29^{v}).

5.2. În secolul al XVII-lea, *adins* continuă să fie folosit în structuri reciproce, deopotrivă în texte religioase (canonice sau apocrife) şi laice.

(17) *de vă veţi gĭuѧghea* ***adeѧ*** *voi şi voĭu tremeate glaѕ̄ din cerĭu cu mănïe şi-īm̄ voĭu ѧtoarˈce faţa de cătră voi* (*Cod. St.* 5^{v}:3-7)

---

[1] Deşi pronumele personale precedate de *adins* sunt aproape întotdeauna caracterizate prin encliza lui *-şi*, textele prezintă devieri şi de la această regulă: *ѧtregū măndriţi amū şi trezviţi-vă ѧtru* **ѕ***ugăčĭuri. Ainte de toţi* ***adinsu voi*** *ĭubosti pururea aibăndu* (CV 79^{v}:2j – 80^{r}:2 (**адинс8** 80^{r}:1)).

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

(18) *La moartea lui puse domnъ pre partea Răsăritului al doile fiĭu Costandïe, ĭarâ pre Consta şi Costantin, lorъ le deade Apusul şi Galiꙗ; ce se stinserâ curăndъ, ō, amarъ, că se sfădirâ* ***adinsъ eişi*** (Moxa 317:25-28 (48^{v}))

(19) *Răbdăndu ūnulъ altuĭ, şi ērtăndu-vâ* ***adinsu voiş'*** (**адинсѹ воиш᷄**)*, de are cineva ūnulъ pre alaltъ ⸗putăčĭune, cumъ şi H*‹risto›*s au ērtatъ voaō aşa şi voi* (NTB 271^{r}:15-17 (Colos. III, 13))

(20) *Fiind împreunată, Luna cu Săgetătoriul, arată între norodul mahumetan războae* ***adinsu ei-ş*** (FN 24).

5.3. Deşi secolul al XVII-lea poate fi considerat o epocă de declin pentru *adins* pronominal (v. şi mai jos), există totuşi un text în care viabilitatea lui *adins* în structuri reciproce este impresionantă, şi anume *Îndreptarea legii* (1652). *Adins* este folosit în ÎL fie în construcţii nonreflexive, fie, mai rar, în construcţii dublu marcate (alături de cliticul reflexiv):

(21) *pentru căce ca de vor fi avut mai de mult* ***adins eiş*** *vrajbă* (97)

(22) *căce doară nu i-au plăcut cumva judecatoriul lui, ce pentru vreo vrajbă ce-au fost având ei* ***adins eiş*** (101)

(23) *Carele va sudui sau va vătama pre soli pentru vreo vrajbă ce vor fi avut ei* ***adins eişi*** (102)

(24) *Doi fraţi nu pot să* ***se*** *ia* ***adins eişi****, măcară de vor fi de un tată şi doao mumăni* (210)

(25) *Când va mărturisi muiarea singură cu gura ei cum mainte de ce se-au răpit, au fost făcută nunta* ***adins eişi*** (263)

(26) *de vreame ce datoria nu va fi aleasă să se ştie ce vor fi având catastişe şi izvoade* ***adins eişi*** (327)

(27) *La uciderea carea fac coconii* ***adins eişi*** *jucând* (335)

(28) *Iară de să vor voi şi* ***se*** *vor tocmi* ***adins eiş*** (274)

(29) *cându-l vor fi suduit certându-****se*** *de în cuvinte* ***adins eişi*** (312)

(30) *Când* ***se*** *vor certa doi oameni* ***adins eiş*** *şi va scoate de în loc unul pre altul* (325).

La prima vedere, recurenţa lui *adins* în ÎL ar putea fi interpretată ca un indiciu al viabilităţii acestei construcţii la mijlocul secolului al XVII-lea. În realitate, construcţiile din acest text prezintă câteva diferenţe faţă de uzul lui *adins* în secolul al XVI-lea. Mai întâi, se constată că pronominalul aflat în discuţie nu mai este selectat alături de marca SE, cu alte cuvinte construcţiile din ÎL sunt predominant nonreflexive (vezi prima serie de exemple). Apoi, se observă că predicatele semantice dispunând de trăsătura reciprocităţii, pe lângă care este utilizat *adins*, sunt în număr restrâns al (*a avea vrajbă*, *a se certa* etc.). Repetarea aceloraşi construcţii lasă să se întrevadă un fel de automatism al folosirii grupurilor pronominale cu *adins*, ceea ce arată că recurenţa cuvântului pe care îl urmărim este, de fapt, urmarea unei stereotipii explicabile prin recursul la anumite *formule juridice*, dintre care una constă în exprimarea implicării egale a doi împricinaţi prin această modalitate extrem de specifică.

5.4. Printre atestările din secolul al XVII-lea, alături de exemplele care sugerează limitarea uzului lui *adins* la anumite construcţii, apar şi unele ilustrând „transparentizarea” acestui cuvânt, a cărui structură opacă începe să fie modificată sub influenţa pronumelui *dânsul*. Unul din contextele de ocurenţă ale lui *adins* în NTB prezintă o deformare care pare a fi rezultatul unei confuzii între *adins* şi formaţiunile româneşti rezultate din contragerea prepoziţiei *de* cu pronumele ⸗(*n*)*su*(*l*). În pasajul pe care îl transcriem mai jos, în loc de *adins*

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

voişi apare o secvenţă cu *pre* (marcă a acuzativului care, în principiu, nu-şi are locul în structurile cu *adins* – dovadă exemple ca: *părându-se* ***adinsѣ ēişѣ*** la Coresi şi, chiar în NTB, *ērtându-vâ* ***adinsu voişʼ***); valoarea de întărire pe care în mod constant o exprimă *adins*, indiferent de tiparele structurale în care apare (şi care a supravieţuit în ceea ce se poate numi „*adins* adverbial" – adică în trăsătura [intenţionalitate] pe care o au toate sintagmele adverbiale de tip *într-adins* şi care s-a născut din sensul „chiar acesta"), este „recuperată" prin pronumele propriu-zis de întărire, constituit din paradigma lui *ѧns* urmată de clitic în dativ:

(31) *Cuvăntulʼ luĭ H*‹risto›*s să sălăşluѫscâ ѧtru voi dinʼ destuĪ cu toatâ ѧţelepţiѫ, ѧvăţându-vâ şi dojenindu-vâ* ***ѧşivâ predinsu voişi*** (ѧшивѫ прединс8войши, nespaţiat grafic) *ѧtru* ѱ*alomişī ѧ cântări şi ѧ cănʼtece sufleteşti* (NTB 271ʳ:10-12j (Colos. III, 16)).

Contaminarea evidentă care s-a produs în acest pasaj, între *ѧşivâ pre voi* şi *adins voişi* – două modalităţi echivalente de a exprima reciprocitatea şi întărirea –, pare să arate că uzul lui *adins* se afla deja într-o fază de decadenţă; posibilitatea de a exprima valorile respective printr-un constituent invariabil, din aceeaşi serie cu pronumele *ѧns* (dovadă că *predinsu* nu este acordat la masculin plural), supravieţuia în limba română, dar regulile combinatorii nu mai erau întotdeauna corect aplicate.

5.5. În ms. 4389 (menţionat deja mai sus; reprezentând traducerea românească integrală a *Vechiului Testament*, efectuată după slavonă – şi latină – de către un anonim muntean, identificat de unii cercetători ca fiind Daniil Andrean Panoneanul), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, *adins* este folosit în contexte cu predicate semantice ale reciprocităţii, dar cu o formă modificată, în care este evidentă influenţa pronumelui *dânsul*; grafia cu ierul mic, în locul stabilei secvenţe fonetice [in] (**ин**), corespunde unei deprinderi grafice de a nota vocala centrală în poziţie de închidere, frecvente în Ţara Românească pe la jumătatea secolului al XVII-lea:

(32) *Ĭaʳ eī deaca văzurâ că-ī duc* [к ss.] *ѧ casa luī Iōsiſ, ziseră* ***adѣz̄s eiş̄*** [:] *pe*n̄*tru baniī careī se-au ѧtorsʳ ѧ sacīī nōştri ѧtăī, pe*n̄*tru aceѫ ne duc* [к ss.] *să ne pѣrascâ* (21ʳ:11-14j; G XLIII, 18)

(33) *Şi se sculară slugile lui şi făcură legătură mare* ***adănsˇ eişi*** *şi omorâră pre Ioas* (171, IV Reg. XII, 20).

Indiciul de decadenţă, constând în confuzia cu forma pronominală rezultată din sudarea *de* + *ѧns*(*ul*), cu diferitele ei rezultate fonetice, concordă cu constatarea că uzul lui *adins* pronominal – care oricum nu a fost foarte intens în limba română veche – încetează în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Cele mai târzii atestări se găsesc în texte ce se plasează în jurul acestei date, chiar dacă au fost transmise în copii din secolul următor. Este vorba, pe de o parte, de două pasaje din *Letopiseţul Cantacuzinesc*:

(34) *era gâlceavă şi ceartă între dânşii, după cuvântul evangheliei, ce zice: Când să va împărţi casa* ***adinsu ei-şi,*** *atunci să va pustii* (*Let. Cant.* 93:4-6)

(35) *Atuncea şi boiarii s-au însoţit cu grecii şi, în taină, fără ştirea lui Gligorie-vodă, apuca pre toţi câţi ştiia că au răzimat în casele acestor boiari şi pre toate slugile lor, de-i prăda şi împărţea banii* ***adins ei-şî*** [sic] **(***Let. Cant.* 197:21-25).

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

La acestea se adaugă alte câteva ocurenţe ale lui *adins* în construcţii reciproce din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* (manuscris datând de la începutul secolului al XVIII-lea):

(36) *Iar priiatenilor şi boiarilor lui nu le fu aceasta pre voe, ce zicea* ***adinsu ei-şi*** (80^{v})
(37) *Deaca nu fu om, pre cine dezbrăcă dorobanţii Ierusalimului şi hainele lui le împărţiră ei* ***adinsu ei-şi****?* (104^{r})
(38) *Drept acéia şi voi, fraţilor, nu vă sfătuiţi* ***adinsu voi-şi****, precum zice Domnul Hristos, ci de toate sfaturile întrebaţi pre boiarii voştri şi pre sfétnicii voştri* (157^{r}).

Datele prezentate mai sus indică dispariţia lui *adins* pronominal din limba română înainte de anul 1700. Urmele lui nu se regăsesc nicăieri în scrierile româneşti din secolul al XVIII-lea; deşi în acest secol apar primele gramatici româneşti, nici una dintre acestea (nici *Elementa Linguae Dacoromanae* a lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, nici gramatica lui Dimitrie Eustatievici) nu conţine vreo urmă a lui *adins* în seriile pronominale pe care le tratează. Iar gramaticile din secolul următor (cea a lui Heliade din 1829 sau cea a lui Iordache Golescu din 1840, de exemplu) nu-l mai menţionează pe *adins* decât în seriile adverbiale.

6. În ce măsură concentrarea celor mai multe atestări lui *adins* pronominal în texte aparţinând ariei sudice a dacoromânei vechi este o pură întâmplare sau indică o viabilitate mai mare în această zonă este imposibil de decis. După cum s-a văzut mai sus, simptomele de decadenţă constând în confuzia cu variantele fonetice şi chiar cu uzul contragerilor de dată românească *de* + *ns*(*ul*) apar deopotrivă în Ţara Românească şi în arii în care atestările sunt, în ansamblu, mult mai sporadice.

7. Statutul morfosintactic al lui *adins* în dacoromâna veche trebuie privit în strânsă legătură cu situaţia celorlalţi descendenţi ai lui *ipse* în română.

La fel ca urmaşul principal al lui *ipse*, *adins* nu poate funcţiona decât legat de alt pronume, pe care îl întăreşte. Deosebirile constau în două trăsături:

– caracterul invariabil al lui *adins*, opus flexiunii *îns-însă-înşi-înse*;

– faptul că *îns* „fuzionează” (obligatoriu) cu o formă atonă de dativ, în timp ce *adins* păstrează o autonomie formală (vizibilă în faptul că este ortografiat ca un cuvânt de sine stătător, fie cu -ѣ final – ca în CV, de exemplu –, fie cu unul din cele două ieruri la finală) şi se asociază cu forme tonice de nominativ-acuzativ; dezambiguizarea pe care o permit contextele ca:

(39) *ca să nu mâ arăt* [т ss.] ***adinsъ mineşi*** *ĭubitorĭu, cuī̄ nu ĭubescъ să se* ѧ*folosascâ şi alţĭi şi să le ţĭu numaĭ pentru mine... Înv. Predosl.* 2:20-21

arată că e vorba de combinaţii cu acuzativul.

Credem că particularitatea asocierii obligatorii cu o formă pronominală de caz oblic – în ciuda faptului că *adins* pronominal este, fără excepţie, coreferenţial cu subiectul gramatical sau logic în structurile în care apare – este, alături de sensul „reciprocitate”, ceea ce a condus la interpretarea lui ca o prepoziţie cu regim de acuzativ. Cu toate acestea, particularitatea combinării obligatorii, în structurile reciproce, cu un pronume personal în acuzativ nu este un argument împotriva valorii sale pronominale, după cum combinarea obligatorie cu dativul aton al unui pronume personal sau reflexiv nu este un argument împotriva valorii pronominale

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

a lui *îns*. În plus, apartenenţa lui *adins* la clasa pronumelui explică de ce vorbitorii care îl întrebuinţau au avut uneori tendinţa de a-i crea o flexiune. Aceste caracteristici ne îndreptăţesc să afirmăm că *adins* a fost un pronume dependent şi invariabil specific dacoromânei vechi, al cărui regres pare a fi fost determinat de concurenţa altor modalităţi de a exprima solidar valorile [reflexiv], [reciproc] şi [intensificare].

8. Cât priveşte realizarea trăsăturii extrem de specifice [reciprocitate], se disting în uzul lui *adins* trei situaţii:

– una în care pentru verbele intrinsec reciproce – reflexive şi nonreflexive – se admite o marcare suplimentară printr-un grup pronominal alcătuit din *adins* urmat de formă de plural întărită de particula *-şi*, având funcţie de insistenţă şi de dezambiguizare (în condiţiile în care SE este o marcă polifuncţională în română);

– o alta, în care este selectată o marcă unică – lexicală sau în sens mai larg, lexico-sintactică – reprezentată de grupul pronominal;

– o a treia, în care pentru cele mai multe dintre verbele contextual reciproce există o dublă marcare, prin clitic reflexiv şi, suplimentar, prin grup pronominal.

Raportul dintre cele trei tipuri de construcţii a fost fluctuant în epoca veche: dacă, în secolul al XVI-lea, erau preferate construcţiile duble, în secolul al XVII-lea, dimpotrivă, sunt atestate structurile cu marcă unică. Prezenţa lui *adins* în structuri cu forme pronominale la singular, în care citirea reciprocă este exclusă, a blocat gramaticalizarea grupului pronominal ca marcă exclusivă a reciprocităţii.

SURSE

C. Ap. – *Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu*, membru al Academiei Române. IV. *Lucrul apostolesc. Apostolul* tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563, Tiparul «Cultura Naţională», Bucureşti, 1930.

CL – Diaconul Coresi, *Liturghierul* [Braşov, 1570]; am folosit fotocopiile publicate de Al. Mareş, *Liturghierul lui Coresi*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969.

Cod. Br. – *Codicele Bratul* (1559-1560); am folosit fotocopiile publicate de Casa editorială Demiurg, Iaşi, 2005 (precedate de un studiu de C. Dimitriu).

Cod. St. – *Codex Sturdzanus*; am folosit fotocopia din ediţia *Codex Sturdzanus*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei, 1993.

CT – Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul*; am folosit facsimilele din ediţia *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov, 1560-1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti (1574)*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

CV – *Codicele Voroneţean*; am folosit fotocopia din ediţia *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

FN – *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693–1704)*, ediţie de Emil Vârtosu, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 1942.

ÎL – *Ѧdreptarea Legiĭ cu D‹u›mn‹e›zeu, carea are toată judecata Arhïereascâ şi Ѧpărătească de toate vinil‹e› preoţeşt‹i› şi mireneşti* […], *Ѧ Tьrgovişte, v leat 7160, a luĭ H‹risto›s 1652*.

Înv. – *Ѧnvăţături preste toate zilele. Alease pre scurt' deп̄ multe d‹u›mnezeeşti cărţi…*, Câmpulung, 1641.

Let. Cant. – *Letopiseţului Cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

Moxa – *Cronica lui Mihail Moxa* (Oltenia, 1620), în B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni, Tomul I*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983; am indicat pagina ediţiei Mihăilă şi, în paranteză, pagina din manuscris.

Ms. 4389 – ms. rom. 4389, BAR; şi în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Pars I, *Genesis*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1988; Pars VIII, *Regum III, Regum IV*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2014.

NTB – *Noul Testament sau ⁘păcarea, au leagea noaō a lui I‹su›s H‹risto›s domnului nostru.* […] *Tvpăritu-s-au… ⁘ Ardeal ⁘ cetatea Belgradului*, 1648.

RM – *Tetraevanghelul* lui Radu din Măniceşti (1574), publicat de M. Gaster sub titlul greşit *Tetraevanghelul diaconului Coresi din 1561 prelucrat de M. Gaster*, Bucureşti, 1925.

Tâlcul Ev. – Coresi, *Tâlcul Evangheliilor*, în Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ediţie de V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 31-187.

BIBLIOGRAFIE

Arvinte, Vasile, 1988/2004, „Studiu lingvistic asupra primei cărţi (*Facerea*) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389", în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Pars I, *Genesis*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", p. 47–128.

Arvinte, Vasile, 1991, „Studiu lingvistic asupra cărţii a doua (*Ieşirea*) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu ms. 45 şi cu ms. 4389", în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Pars II, *Exodus*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", p. 1–75.

CDDE – Candrea, I.-A., Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Gr. Brâncuş, Bucureşti, Editura Paralela 45, 2006.

Craig, Collette G., 1991, „Ways to go in Rama: a case study in polygrammaticalization", în Elizabeth Clause Traugott, Bernd Heine (eds.), *Approaches to Grammaticalization*, vol. 2, Amsterdam, John Benjamins, p. 455–492.

DA – *Dicţionarul limbii române*, întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiestăţii Sale regelui Carol I, *Tomul I, Partea I, A-B*, Bucureşti, 1913.

Densusianu, Ovid, 1938/1997, *Histoire de la langue roumaine*, II, *Le seizième siècle* [Paris, 1938], ediţie critică şi note de V. Rusu, Bucureşti, Editura „Grai şi suflet – Cultura naţională", 1997.

Diessel, Holger, 1999, *Demonstratives: form, function and grammaticalization*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 1886/1972, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

PEW – Puşcariu, Sextil, 1905, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*, Heidelberg.

Radtke, Edgar, 2001, „Il polimorfismo come categoria della linguistica variazionale", în Vincenzo Orioles (ed.), *Dal 'paradigma' alla parola. Riflessioni sul metalinguaggio della linguistica*, Roma, Il Calamo, p. 161–176.

Sornicola, Rosanna, 2007, „La multifunzionalità di ipse nella protostoria dell'articolo romanzo. Un esame testuale di alcune carte campane dell'Alto Medio Evo", în Alexandra Cuniţă, Coman Lupu, Liliane Tasmowski (eds.), *Studii de lingvistică şi filologie romanică: hommages offerts à Sanda Reinheimer Rîpeanu*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 529–538.

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)

Scornicola, Rosanna, 2012, „Multifunzionalità di ipse in latino e polimorfismo degli esiti romanzi", în Frédérique Biville, Marie-Karine Lhommé, Daniel Vallat (eds.), *Latin vulgaire – latin tardif. Actes du IX colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Lyon, 2-6 septembre 2009)*, Lyon, Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, p. 347–362.

Ursu, N.A., 2003, *Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, Editura Cronica.

Vasilescu, Andra, 2016, „Reciprocal constructions", în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 216–222.

A NEW PERSPECTIVE ON A SPECIFIC PRONOUN ATTESTED IN OLD ROMANIAN: *ADINS*

(*Abstract*)

Out of many descendants of the Latin pronoun *ipse*, we have focused on a prepositional phrase, *ad ipse*, which appears to be the result of an early univerbation and whose path of grammaticalization seems to be identical in certain areas of Romania. In addition, we have outlined a different evolutionary path of the prepositional phrase in old Daco-Romanian, where *ad ipse* evolved into a dependent pronoun (obligatorily followed by another pronoun, either personal or reflexive) and invariable (gender and number are encoded by its 'host'). We have presented the distribution of *adins* in inherently reciprocal and contextual reciprocal constructions, the syntactic peculiarities of these constructions, and their diachronic variation.

BDD-V2354 © 2016 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:56 UTC)